

Alıntı/Citation:

Temizsu, H. (2024). Nijerya'da şiddet, radikalizm ve Boko Haram [F. Ferhavi, *Nijerya'da şiddet, radikalizm ve Boko Haram* başlıklı kitabın değerlendirmesi]. *AFRA: Afrika Araştırmaları Dergisi*, 1. 48-55. <https://doi.org/>

Nijerya'da Şiddet, Radikalizm ve Boko Haram

Fuad Ferhavi, Nijerya'da Şiddet Radikalizm ve Boko Haram, Ankara: Usak Yayınları, 2015, 154 s.

Schatz, B. R. (2000, November 17). Learning by text or context? [Review of the book *The social life of*

information, by J. S. Brown & P. Duguid]. *Science*, 290, 1304. doi:10.1126/science.290.5495.1304

Habibe TEMİZSU*

Makale Türü: Kitap Değerlendirmesi | Article Type: Book Review

Gönderim | Received: 03.11.2024, Kabul | Accepted: 12.12.2024, Yayın | Published: 30.12.2024

Öz: Bu çalışma, mevzubahis olduğunda akla gelen ilk olgulardan biri sömürgecilik olan Afrika kıtasına ve bu kıta özelinde ise Gine Körfezi kıyısında bulunan Nijerya'ya odaklanmıştır. Hedefine aldığı topraklara hâkim olarak hammadde yataklarını ele geçirmek amacı güden sömürgeciliğin yüzyıllar süren etkisi hala sona ermemiştir. Bu etki bir nevi başkalaşım geçirmek suretiyle varlığını sürdürmektedir. Hâkim güçler, sömürü sağladıkları topraklar üzerinde yapay sınırlar çizmek suretiyle yeni karma ulusların oluşumuna sebep olarak buraların adeta kimyasını bozmuşlardır. Sömürge güçlerine karşı bağımsızlık mücadelesi veren Afrika uluslarının zaman içinde bu hedeflerine ulaştıkları tarihi bir gerçektir ancak beyaz adamın ardında bıraktığı yapay sınırlara müdahale etmeyen yerli liderler, kıtada yeni bir çatışmanın yolunu açmıştır. Yapay sınırlar sorununa kalıcı bir çözüm bulunamaması nedeniyle kıtada şiddet, çatışma, radikalizm ve terör örgütleri eksik olmamıştır. Nijerya, Afrika kıtasında bu tür olumsuz çağrışımlarla anılan ülkelerden biri olup, Boko Haram örgütü de adı şiddetle özdeşleşen bir yapılanma olarak varlık göstermektedir. Nijerya ve Boko Haram konulu pek çok çalışma mevcuttur. Fuad Ferhavi

* Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, E-posta: habibetemizsu@gmail.com ORCID ID: 0000-0003-1132-6033

• Afrika Araştırmaları Dergisi, 1, (2024)

• *Journal of African Researches*, 1 (2024)

• afra.org.tr : info@afra.org.tr : ISSN: xxx-xxx

Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. | This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

Bu çalışma Creative Alıntı- GayriTicari- Türetilmez 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) ile lisanslanmıştır. | This work is licensed under a Creative Commons Attribution- NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

tarafından kaleme alınan *Nijerya’da Şiddet, Radikalizm ve Boko Haram* başlıklı kitap bunlardan biridir. Bu çalışmada, söz konusu kitap incelenip yorumlayıcı bir yöntemle analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, Çatışma, Terör, Nijerya.

Violence, Radicalism, And Boko Haram in Nigeria

Abstract: This study focuses on the African continent, where colonialism is one of the first phenomena that comes to mind, and more specifically on Nigeria, situated along the Gulf of Guinea. It emphasizes that colonialism, which aimed to dominate lands and control raw material resources, has not only left a centuries-long impact but continues to exist in a transformed manner. Highlighting this does not reveal an unknown truth. Colonial powers disrupted the structure of the regions they exploited by drawing artificial borders, thereby creating new multi-ethnic nations and fundamentally altering their composition. It is a historical fact that African nations, over time, achieved their goals of independence against colonial powers. However, local leaders’ failure to address the artificial borders left behind by colonialists paved the way for new conflicts on the continent. The inability to find a lasting solution to the issue of artificial borders has perpetuated violence, conflict, radicalism, and terrorist organizations on the continent. Nigeria is one of the countries in Africa often associated with such negative phenomena. Boko Haram, an organization synonymous with violence, is one of the most prominent entities in this context. There are numerous studies on Nigeria and Boko Haram. One such study is Fuad Ferhavi’s book, *“Violence, Radicalism, and Boko Haram in Nigeria.”* This work examines and analyzes the aforementioned book through an interpretive approach.

Keywords: Violence, Conflict, Terrorism, Nigeria.

Giriş

Fuad Ferhavi tarafından kaleme alınan *Nijerya’da Şiddet Radikalizm ve Boko Haram* başlıklı kitap çalışması iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümün ana başlığı “Nijerya’da Şiddetin Sosyo-Ekonomik Çerçevesi” olup bu başlığın üç adet alt başlığı mevcuttur. Bunlar ‘Nijerya’da Etnik ve Dini Dağılım’, ‘Nijerya’da Eğitim Eşitsizliği ve Şiddetin Kökenleri’ ile ‘Eğitim Eşitsizliği Krizi’ şeklinde sıralanmıştır. İkinci bölümün ana başlığı ise “Nijerya’da Şiddet Olgusu ve Örgütler” şeklinde olup dört alt başlığı bulunmaktadır. Bunlar da ‘Nijerya’da Silahlı Milisler’, ‘Dini Karakterli Silahlı Gruplar’, ‘Gizli Ayıncı Gruplar, Çeteler ve Güvenlik Hizmetleri’, ile ‘Suç Olgusunun Yayılması ve Güvenlik Kurumları Krizi’ olarak sunulmuştur.

154 sayfadan oluşan kitap, Giriş kısmında Soğuk Savaş'ın bitimini esas alarak Afrika kıtasının genel durumunu ele almış, Somali, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Güney Sudan, Orta Afrika Cumhuriyeti, Liberya, Sierra-Leone, Fildişi Sahilleri, Gine-Bissau' u kısaca zikrederek Nijerya'ya doğru ilerlemiştir. Esas odağında bulunan Nijerya'ya eğilirken, öncelikle burada yaşanan şiddetin sebeplerine kısaca değinmiş, akabinde Boko Haram'ın ses getiren faaliyetlerini kısaca zikretmiştir. Nijerya'da yaşanan şiddet olaylarının derinlemesine analiz edilmemesi halinde Boko Haram'ın anlaşılamayacağını belirten yazar, bunları sınıflandırmıştır. Yaşanan şiddet olaylarını dört kategoriye ayırmış, bunlardan ilki olarak Biafra Savaşı'na kısaca değinmiştir. İkinci şiddet olayları dalgası olarak Maitatsine Hareketi'ni, üçüncü olarak Soğuk Savaş sonrası Nijerya'da yaşanan hadiseleri, dördüncü olarak ise 21. yüzyıl başlarında yaşanan hadiseleri özetle anlatarak ve Boko Haram'ın ortaya çıkışına bağlamıştır.

Nijerya'nın bağımsızlıktan bu yana içine düştüğü sosyo-ekonomik dengesizliklere dikkat çeken çalışma, devlet-toplum ilişkisi, insani ve ekonomik kaynakların kullanımındaki dengesizliklerin yanı sıra etnik ve dini çeşitliliğin ülkenin içinde bulunduğu duruma etkisini kısaca ele almıştır.

Giriş kısmının sonlandırmadan önce Nijerya'nın daha iyi anlaşılabilmesi adına, ülkedeki üç ana etnik kimliğe değinen çalışma bunları daha ziyade Müslümanlardan oluşan Hausa-Fulani, Hristiyan Yoruba, ve İgbo'lar olarak sıralamaktadır. Bunların dışında 240'tan fazla etnik grubu ihtiva eden Nijerya devlet yapıları, dini ve etnik çatışmaların sıkça yaşanmasına sebep olan bu çeşitlilikten son derece olumsuz etkilenmektedir. Kitabın Giriş kısmı, ihtiva ettiği iki bölüme dair açıklamalarla sonlandırılmaktadır.

Değerlendirme ve Tartışma

Yazar, kitabı ağırlıklı olarak siyasi açıdan kaleme almış ancak ekonomik ve sosyokültürel yapıyı da analiz etmiştir. Birinci bölümün "Ülkeyi Bölen Sistem ve Nijerya Nüfusu" adlı ilk alt başlığına, temeli İngiliz sömürgecilik dönemine dayanan federal yapı ayrıntıları anlatılarak başlanmaktadır. Nijerya'daki bölgesel bölünmeler daha ziyade dini-etnik ayrımlar temelinde şekillenmiştir.

Nijerya'da yaşanan şiddet eylemlerinin tamamen ülkenin demografik yapısı ile ilgili olduğu, devletin dini ve etnik çeşitliliği idare etmede yetersiz kaldığı ayrıntıları ile izah edilmiştir. Nijerya'nın tüm bu sorunları İngiliz sömürgeciliğinden miras aldığı öne sürülürken, ana iki unsuru Müslümanlar ve Hristiyanlardan oluşan toplumsal yapı, kendi bünyesindeki gruplaşmalar da ele alınarak ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmektedir.

1923-1999 arasında ülkede gerçekleşen idari gelişmelerin anlatıldığı bölümde, 1999 yılı düzenlemeleri yapılırken dil ve etnisite unsurlarının dikkate alındığı öne

sürülmüştür. Nüfus yoğunluğu bakımından Afrika'nın en büyük ülkelerinden biri olduğu belirtilen Nijerya'nın bölgesel dağılımının yanında, doğurganlık oranı istatistikler ve 2030 nüfus tahminlerine yer verilmiştir. Yine oranlarıyla beraber ayrıntılar zikredilmek suretiyle ülkede var olan 240'tan fazla farklı etnik gruba dair teferruatlı bilgiler nakledilmektedir. Bu etnik gruplar anlatılırken tabii olarak ülkede konuşulan dil çeşitliliği de ele alınmış, tüm bu renklilik ülkenin ahvaline olan etkinin daha net anlaşılabilmesi adına irdelenmiştir.

Erken dönemlerde tasavvuf etkisi gözlemlenen Nijerya topraklarında belli başlı İslami hareketler Sufilik, Selefilik ve Şiilik olarak nakledilmekte, her bir ana hareketin altında ayrı ayrı cemaatleşmeler kısaca açıklanmaktadır. Bu ana hareketlerin yanında, Teâvunu'l Muslimîn, El-Ahmediyye ve Kur'ancılar şeklinde sınıflandırılan üç ayrı grup daha zikredilmektedir. Müslümanlar gibi Hristiyanlar da kendi aralarında örgütlenmiş olup başlıcaları Nijerya Hristiyan Konseyi, Nijerya Kitab-ı Mukaddes Cemiyeti, Nijerya Hristiyanlar Cemiyeti, Hristiyan Genç Erkekler Cemiyeti ve Hristiyan Genç Kadınlar Cemiyeti olarak sıralanmaktadır. Bunların tarihsel süreçlerine de değinilirken ülke içindeki oransal dağılımları da aktarılmaktadır. Yazar bu ilk bölümde tüm alt başlıklarda grafik ve haritalarla konuyu daha anlaşılır kılmıştır.

Nijerya'da Eğitim Eşitsizliği ve Şiddetin Kökenleri adı verilen ikinci alt başlıkta şiddetin ana nedenlerinden biri olarak Nijerya'da bölgeler arasında süregelen ekonomik ve sosyal eşitsizliklere işaret edilmektedir. Ülkenin kuzeyindeki yoksulluk ve işsizliğin uluslararası raporlara da yansdığı nakledilirken, güney bölgesinin bu bağlamda ne gibi avantajları olduğu detaylandırılmıştır. Ülkedeki milli gelir durumu, eyaletler arasındaki milli gelir farkı, eyalet eyalet yoksulluk ve işsizlik oranları, beslenme yetersizliği ve bunun huzursuzluk ve çatışmalara etkisini ele alan çalışma, doğudan batıya ülke genelindeki sağlık hizmetleri ve bunlara erişimi de tasvir etmektedir.

Nijerya'da enerji sektörü ve dolayısıyla petrol üretimi ülke milli gelirinin %85-95'ini oluşturmaktadır. Ülke Afrika'nın en büyük petrol üreticisi olup dünyaya en çok enerji ihraç eden ülkeler arasında olmasına rağmen halka bunun etkisi olmadığı ifade edilmektedir. Bu da bölgedeki siyasi krizler ve karmaşa adına önemli bir etken olmuştur. Bir milyondan fazla insanın ölümüne sebep olan Biafra Savaşı bunlardan en önemlisi iken, bu durum son yirmi yılda hükümet ve petrol şirketlerine karşı eylem düzenleyen milis gruplar ve siyasi hareketlerin ana dayanak noktalarından biri olmuştur. 1999-2007 yılları arasında ülkedeki petrol boru hatlarına yönelik saldırılar, en büyükleri bu dönemin son iki yılında olmak üzere aşamalı bir artışa tanık olmuştur.

Ülkenin petrol üretiminde düşüş yaşanmasına sebep olan bu saldırılar, bilhassa Nijer Deltası bölgesinde yoğunlaşmış olup hükümet buna karşı özel birlikler kurmak gibi sıkı tedbirlerle karşılık vermiştir.

Siyasi ve toplumsal şiddet olgusunu anlamak için irdelenmesi gereken bir diğer gösterge de eğitim sistemidir. Bir kısmı İngiliz sömürge dönemine dayanan çok sayıda çelişki barındıran Nijerya eğitim sistemi, modern eğitim kurumlarının daha ziyade güneyde yayılmasıyla da -ki yazar bunu tarihsel süreç içerisinde verilerle ortaya koymaktadır- ayrı bir dengesizlik barındırmaktadır. Oluşan bu boşluğu ise hem Müslüman hem Hristiyan dini kurumlar doldurmaya çalışmışlardır. Oluşan eşitsizlik hali bilhassa üniversitelere yayılmış, 80'lerde bunun yansıması yüksek öğretim kurumlarında şiddet olaylarının artış göstermesi ile olmuştur.

Var olan bu eğitim eşitsizliği özellikle Soğuk Savaş'la beraber Amerika eliyle aşılmaya çalışılmış, konferanslar ve vakıflar eliyle sorunun üzerine odaklanılmıştır. Bağımsızlık sonrasında eğitimdeki eşitsizliğin olumsuz yansımaları beklediği gibi sürmüş, ne yazık ki 21'inci yüzyılın başlarında bile eğitim meselesi halledilmekten çok uzakta kalmıştır. Bunda ülkedeki alt yapı ve ulaşım yetersizliği de etkili olmuştur. Aşılamayan cehalet, özellikle gençlerin çeşitli gruplar tarafından kolay istismar edilmesini beraberinde getirmektedir.

Şiddetle bağlantılı meselelerinin çoğu sömürge döneminde düğümlenen Nijerya kuzey ve güney olarak iki ayrı bölgeye ayrılmaktadır. Sorunların şekillenmesindeki etkenlerde de bu iki bölge arasındaki sosyal ve ekonomik dengesizlik yatmaktadır. Yazar İngiliz sömürgeciliğinin yoğun bir şekilde bölgeye girdiği 1850 ve sonrası dönemde hem toplumsal yapıya hem de coğrafi sınırlara müdahale edildiğini ifade etmektedir. Öyle ki bu müdahale isimlendirilmesine dek varmış, öncesinde "Nijerya" adında bir devletin varlığı dahi söz konusu değilken, bu isim sömürge döneminde İngiliz ordusunda görevli olan Frederick Lugard'ın gazeteci eşi Lady Lugard'ın "Nijer Nehrinden" esinlenerek bugünkü "Nijerya" devletine isimlendirilmesi ile tarihe geçmiştir.

Çalışmada bugünkü Nijerya'nın kuzey-güney bağlamda çok çeşitlilik gösterdiği, kuzeyde Müslüman nüfusun ağırlıklı olduğu, güneyde ise daha çok Hristiyan ve diğer yerel dinlere inanan halkların yaşadığı çeşitli vesilelerle vurgulanmaktadır. Nijerya'nın sömürge dönemi gibi bağımsızlık yıllarının da çok sancılı geçtiği, bu sancılı dönemde şiddetli çatışmaların hatta ayrılıkçı isyanların baş gösterdiği, siyasi yapının istikrarsızlaştığı ifade edilmektedir. 1999 yılına kadar Nijerya'da başarılı başarısız yüzden fazla askeri darbenin gerçekleştiği, bu durumdan kaynaklı olarak hem siyasi ve sosyokültürel hem de ekonomik ve psikolojik açılarından ülke halkının çok zor koşullar altında yaşadığı, bu yaşamın yoksul ve yoksunluklara yol açtığı nakledilmektedir.

Nijerya’da yaşanan çatışmanın tarihsel bağlamda salt sömürgecilik olgusunun bir mirası olmadığını öne süren çalışmaya göre, iktidara gelen yönetimlerce de hatalı politikalar yürütülmüştür. Buna göre ötekileştirme farklı şekillerde sürmüş, bununla bağlantılı olarak çatışmaların seyri boyut değiştirmiştir. Söz konusu ötekileştirici ve dışlayıcı politik uygulamalardan dolayı hükûmetle halk arasında büyük bir kopuş kendini göstermiş, çatışmalar gittikçe derinleşmiştir. Sömürgeciler tarafından sınırlar çizilirken dil, din, mezhep, örf ve âdet alanlarının dikkate alınmadığı ortadadır. Bununla ilintili olarak farklı toplumların bir arada aynı çatı altında yaşamaları sonucu çatışmalar ortaya çıkmış olup halen devam etmektedir. Eserde yazar bilhassa hükûmetlerin uyguladıkları yanlış politikaların terör oluşumlarının ortaya çıkışına meydan verdiğine dikkat çekmektedir.

Çalışmada, bugün gelinen noktada Nijerya’nın en büyük aşırı dinci oluşumun Boko Haram terör örgütü olduğuna dikkat çekilmektedir. Başlangıçta Boko Haram’ın halk nezdinde popüler olduğu, sonrasında ise hükûmet güçleriyle yaşanan çatışmalardan dolayı örgütten kopuşlar yaşandığı, ancak ayrılma teşebbüsünde bulunanlara yönelik örgütün saldırılar gerçekleştirdiği, bu saldırılara karşı hükûmetin gerekli önlemleri alamayıp yurttaşlarını koruyamadığı belirtilmektedir. Durum bu şekilde ilerlerken 2011 yılında iktidarda olan Goodluck Jonathan’ın Boko Haram örgütünün aktif olduğu kuzeydoğu bölgesindeki tüm halkları örgüt üyesi kabul edercesine genelleyici bir politika izlemesi örgütün tekrar güç kazanmasına sebep olmuştur.

Yazar Boko Haram-devlet ilişkilerini okuyucuya açıklarken, kuruluşundan başlayarak örgütle ilgili dikkate değer bilgiler sunmaktadır. İsmi anlamını ülkenin kuzeyinde yaygın kullanımı olan Hausa dilinde “Batılı eğitim haramdır.” olarak aktardığı örgütün temel hedefinin bölgede şeriata dayalı bir İslam devleti kurmak olduğunu ifade etmektedir. Buna karşın Goodluck Jonathan hükûmetinin sert tedbirler ve aşırı hamleleriyle çatışmaları derinleştirdiği, bunun da ters etki ile örgütü güçlendirdiği analizini sunmaktadır. 2015 yılında Muhammed Buhari’nin iktidara gelmesiyle çatışmalarda azalmalar gözlemlense de kısa süre sonra şiddetin arttığı aktarılmaktadır. Yazar son tahlilde Boko Haram’ın bir terör örgütü olduğunun altını çizmekte, bu örgüt için dinin bir “amaç” olmaktan ziyade varlığını devam ettirmek için bir “araç” olduğunu belirtmektedir. Nijerya Boko Haram’a benzeyen başka örgütsel yapıların da bulunduğu bir ülkedir. Yazar Boko Haram anlatımından sonra bunları da sıralayıp etki alanlarını da izah ettiği bilgiler sunmaktadır.

Bugün gelinen noktada hem petrol hem de doğalgaz rezervleri bakımından dünyada ilk sıralarda yer alan Nijerya, bu devasa ekonomik kaynaklar dolayısıyla elde

ettiği gelirden yurttaşlarının istifade etmesini sağlayamamaktadır. Yazar, refah seviyesindeki bu geri kalmış halin üstüne hükümetin uyguladığı isabetsiz politikalar da eklenince Boko Haram'a katılımın artış gösterdiğini, dolayısıyla çatışmaların sonlandırılmadığını öne sürmektedir. Yani esasında uygulanan politikalar Boko Haram için bir fırsata dönüşmekte, bu sayede gücünü artırarak var olmayı sürdürmektedir. Yazar, Nijerya'da şiddet, çatışma ve terör olaylarının çözümlenerek son bulması için eğitime önem verilmesi gerektiğini, bunun ise uzun vadeli bir süreç olduğunu dile getirmektedir.

Sonuç

Fuad Ferhavi'nin kaleme aldığı *Nijerya'da Şiddet, Radikalizm ve Boko Haram* başlıklı eser Afrika kıtası özelinde Nijerya ile alakalı aydınlatıcı malumat sunmasına rağmen ilk etapta başlığı ile içeriği konusunda bazı uyumsuzluklar dikkat çekmektedir. Kitap başlığına bakıldığında kitabın ağırlıklı olarak Boko Haram örgütüne odaklandığı algısı oluşuyorken, kitap içeriği daha genel bir anlatımla yazılmış durumdadır. Başka bir ifadeyle kitapta Boko Haram örgütüne odaklanılmaktan ziyade, Nijerya'da çatışmalara sebep olan Boko Haram dahil tüm oluşumlar hakkında genel bilgilere yer verilmektedir.

Boko Haram Olgusu alt başlığı ikinci bölümün ikinci alt başlığı olan *Dini Karakterli Silahlı Gruplar* başlığı altında bulunan bir başka alt başlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle başlıkta Boko Haram ibaresi okurun dikkatini celbediyorken, kitabın *İçindekiler* kısmında dahi "Boko Haram" kelimesine hiç yer verilmemiş olması, aslında kitap başlığı ile içeriği arasında bu kopukluğu bir nevi teyit etmektedir. Oysaki başlık-içerik özelinde göze çarpan bu uyum problemi kitabın adının *Nijerya'da Şiddet, Radikalizm ve Dini Karakterli Silahlı Gruplar* olması halinde ortadan kaldırılabildi. Zaten İslam'ı referans aldığı iddiasındaki Boko Haram örgütünün söyleminden çok uzakta olduğunu gerçekleştirmiş olduğu saldırıların karakterinden anlamak mümkündür.

Başlıkta yer alan "Boko Haram" ifadesi, Nijerya'daki tüm çatışmalar müstakilen Boko Haram öznesi ile alakalıymış fikri oluşturmakta, dolayısıyla tüm çatışmaları salt İslam dini ile bağdaştırmaktadır. Doğrusu bu yanıltıcı yaklaşımın nedenini anlamak için yazarın beslendiği kaynakların incelenmesi kâfi geliyor. Yazarın neredeyse tüm kaynakları batılı araştırmacıların kaleminden çıkmış görünüyor. Bu da meselenin derinlemesine anlaşılması ve dolayısıyla aktarılmasında bir balans problemi ortaya çıkarmış olabilir. Oysaki bu yansıtma şeklinin isabetli olmadığını yazarın kitabının kendisinden dahi anlamamız mümkündür. Ayrıntıları ile incelendiğinde eser bize Nijerya'da Hristiyanlardan ve diğer yerel inançlardan oluşan grupların ve çetelerin de

var olduğunu, bunların da ülkedeki çatışmaların müsebbibi olarak ortaya çıktığını sunmaktadır. Zaten hiçbir dini inancın ilkesinde şiddet, çatışma ve savaşlara yer verilemeyeceği gibi, hemen hepsi için barış, hoşgörü, adalet ve yardımseverlik gibi ulvi söylemlerin esas olduğu aşikardır. Tüm bu nakıs yönlerine rağmen eser Nijerya'daki şiddet ve çatışma eylemlerini anlamak bağlamında okuyucuyu aydınlatmaktadır. Bu genel düzeyde kalan malumatı sunarken çatışmalarda ön plana çıkan gruplar yahut dini temelli örgütlerin Nijerya coğrafyasına ve toplumlarına nasıl zarar verdiğini aktarmakta, bu hususta hükümetlerin gerekli önlemleri almadığının altını çizmektedir. Son tahlilde çalışma, Afrika kıtası ve Nijerya özelinde önemli bir boşluğu doldurmak vaadindedir.

Kaynakça

Fuad Ferhavi, *Nijerya'da Şiddet, Radikalizm ve Boko Haram*, Ankara: USAK Yayınları, 2015.